

דף הנחייה החל מדף כט עמוד ב – סוף הפרק

תפילה קצרה

שִׁמּוֹ לֵב לְשׁוֹנֵי הַפִּירוּשִׁים לְמִלֵּה הַמוֹזָרָה 'עֲבוּר' שֶׁבַת־פִּילָה

1. ממה נובעים שני הפירושים? היזכרו בנוסחאות המשנה:

כת"י מינכן
הושע ה' את עמך
וכל פרשת העיבור יהו על צרכיהם לפניך

נוסח הדפוס
הושע ה' את עמך את שארית ישראל
בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם לפניך

הייתכן שהפירושים השונים קשורים לנוסחים השונים?

2. האין אלו תפילות חצופות? ראו את ההערה הזהירה של הריטב"א:

ומפני שאין הדבר נאה לאומרו בתפילה אומרו בלשון סתום

האם הפרשנות של תלמידי ר' יונה מרככת את העזות שבנ"ל:

תלמידי ר' יונה לברכות

בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם מלפניך בגמ' מפרש אותו בשני פנים והכי גרסי' התם אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפ' בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו צרכיהן מלפניך ואיכא דאמרי אפ' בשעה שעוברים על דברי תורה יהיו צרכיהן מלפניך ולשתי הלשונות רוצה לומר בכל ענין שיעשה שיעברו עבירה או שתכעוס עליהם עשה בענין שלא יצטרכו לעם אחר אלא תראה צרכם ותספיק להם מה שצריכין כענין שהיה מתפלל כהן גדול ביום הכפורים (יומא נג ע"ב) ולא יצטרכו עמך ישראל זה לזה ולא לעם אחר:

3. הברייתא [מן התוספתא] מביאה נוסחאות חילופיות לתוכן התפילה הקצרה:

- א. מה עומד מאחורי נוסחאות אלו? על מה מתפללים בתפילה הקצרה? מדוע מוכרע שהלכה כאחרים?
- ב. האין סתירה בין הנוסח של ר' יהושע במשנה לנוסח שלו בברייתא? ליושב הבעיה ראו בתוספתא פ"ג הלכה יב. למי שיש על הדף את הגהות הגר"א יכול להתסתפק בעיון שם באות א.

4. לסכום: האם תפילה קצרה היא מעין 'תפילת הדרך' או חלופה לתפילת העמידה? מה נראה מן התוספתא הנ"ל?

תפילת הדרן

שִׁמּוֹ אֵלֶיּוֹ וְרַב יְהוּדָה

א. מה עושה כאן אליהו? ראו פ פלאי, אליהו הנביא בבית מדרשם של חז"ל, בתוך באורח מדע (תשמ"ו) עמודים 141-168.

ב. מהם שני גורמי החטא לפי אליהו? מה שווה ושונה בכעס ובין? נושא זה טופל רבות אצל בעלי המוסר ראו דוגמא אחת מספר אורחות צדיקים שער 12:

<p>אורחות צדיקים – מספרי המוסר המפורסמים במסורת היהודית יצירה מן המאה ה-14 בערך שזהות מחברה לא ידועה. עוסק במידות הנפש ובדרך תיקונן דרך הצבעה על החלק החיובי ועל החלק השלילי שבכל מידה.</p>	<p>וְאֵתָהּ רוּאָה בְּנֵי-אָדָם כְּשֶׁהֵם כּוֹעֲסִים וּמְחַזְזִיקִין בְּכַעֲסָם, אֵינָן מְשִׁימִין לָבָם עַל מַה שִּׁעוּשִׁים, וְעוֹשִׂים הַרְבֵּה עֲנָנִים בְּכַעֲסָם מַה שֶּׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂים בְּלֹא הַכַּעַס, כִּי הַכַּעַס מוֹצִיא שְׂקָלוֹ שֶׁל אָדָם מִקַּרְבּוֹ, עַד שֶׁמֵּרָבָה דְּבָרֵי הַכַּעַס וְנִכְנָס בְּמַחְלֵ'קַת וְקִנְטוּרִים. לָכֵן אֵי אֶפְשָׁר שִׁינְצֵל הַכַּעֲסֵן מִחֻטָּאִים גְּדוּלִים. וְכֵן אָמַר אֵלֶיּוֹ לְרַב יְהוּדָה, לֹא תִרְתַּח וְלֹא תִחַטֵּי (ברכות כט, ב)</p>
--	--

ואמר, בשל'שה דברים נפר האדם, האחד מהם - בכעסו (עירובין סה, ב), פי בעת הפעס אדם נפר, אם יתגבר פעסו על חקמתו ועושה ענינים בעת הפעס כל'א הנקמת החקמה - בנה נפר פעסו; ואם תתגבר חקמתו על פעסו ול'א ידבר ול'א יעשה מעשה מחמת הפעס מה של'א הנה עושה כל'א הפעס - בנה נפר חקמתו:

מה המשמעות של תפילת הדרך לפי אליהו? ראו את פירושו של רש"י. כיצד הוא מפרש את המילה 'הימלך'. אמנם ראו גם את הפירוש החסידי לסוגיה זו [של"ה חולין נר מצוה סה]:

במסכת ברכות פרק תפלת השחר (כט, ב) אמר ליה אליהו לרב יודא אחוה דרב סלא, כשאתה יוצא לדרך (צא) המלך בקונך. מאי המלך בקונך וצא, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, זו תפילת הדרך. יש להתבונן על זה הלשון שאמר צא המלך, וכי יענונו קב"ה ויתן לו עצה. ושמעתי פירושו, שהוא על דרך הא דתנן סוף פרק אין עומדין (לד, ב), אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא, כשהיה מתפלל על החולים ואומר, זה חי וזה מת. אמרו לו, מנין אתה יודע. אמר להם, אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו יודע אני שהוא מטורף, ע"כ. וזהו ההמלכה שיתפלל תפילת הדרך, ואם תהיה שגורה בפיו, אז ילך לבטח דרכו, שאז יודע שהקב"ה עונה לו מה שקורא, ואם לאו אז ישמור את עצמו מפני הסכנה ח"ו. ועל זה ישיב לב כל בר דעת:

היש קשר בין שלוש ההנחיות הללו של אליהו? ראו את דברי המהר"ל [נתיב העבודה פרק יג]:

מצוה שיתפלל האדם כאשר יוצא לדרך. ובפרק תפלת השחר (ברכות כ"ט ע"א) אמר ליה אליהו לרב חסדא לא תרוי ולא תחטא לא תרתח ולא תחטא וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא א"ר יעקב אמר רב חסדא זה תפלת הדרך ע"כ. ויש לתמוה מאד מה ענין אלו ג' דברים ביחד, ופי' זה שהחטא היא יציאה מן השווי כי כאשר האדם עומד בשווי אין כאן חטא, וכאשר הוא יוצא מן השווי הן מצד גופו הן מצד נפשו הוא חוטא. ולפיכך אמר לא תרוי ולא תחטא לא תרתח ולא תחטא כי הכעס הוא מפעולו' הנפש בתוספת כאשר ידוע לכך אמר שלא יכעוס שזהו התחלת יציאתו של נפש מן השווי. והשכרות הוא תוספת הגוף כשהוא נוטה אל תאותו והוא יציאה מן השווי, ולפיכך אמר לא תרוי ולא תחטא. ועוד על זה הוא השלישי כי השנים הראשונים שלא יהיה יציאתו מן השווי, ואח"כ הוא מזהיר אותו אע"ג שלא יחטא אשר החטא היא היציאה מן השווי ודבר זה הסרה מן השם ית', ומכל מקום אף שאינו יוצא מן השווי מכל מקום צריך שיתדבק האדם בו יתב' ולא יהיה נדחה מאתו ובכל דרכיו יזכיר את השם ית' וידע אותו, וזהו שאמר וכשאתה יוצא לדרך לצרכך ראה שתהיה עם הש"י שלא ילך למעשיו ולעסקיו כי אם בעצת הש"י, שאם יעשה צרכיו דהיינו הליכת דרכיו דבר זה נקרא שפונה לעסקיו ונבדל מן הש"י. ולכך אמר המלך בקונך וצא שאז מה שיצא לדרכו לא נחשב זה הסרה מהשם ית' כי ראוי שיהיו כל מעשיו על פי השם ית' ולא יסור מאתו, והבן זה והוא דבר גדול בתפלת הדרך, ויתבאר עוד מאמר זה בנתיב הכעס:

פּרטי הלכות בתפילת הדרך

1. בנוסח התפילה – האם כל הפרטים קשורים לדרך? מה זה אומר על תפילה זו בפרט ועל תפילה בכלל?
2. למה יש לנוסח את התפילה [לפי אביי] בלשון רבים? ראו רש"י. ראו את ההקשר שבו מופיעים הדברים בספר ראשית חכמה, אור עולם יז:

לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. לעולם לישתתף איניש נפשיה בהדי צבורא. לעולם חייב אדם לצער עצמו עם הצבור.

ראשית חכמה - ספר מוסר, ברוח הקבלה, שכתבו ר' אליהו די וויאש תלמידו של ר' משה קורדובור, בצפת, בראשית המאה ה-16.

- האם לאור השיעור של יום חמישי ניתן להעלות אפשרות שלישית?
3. מתי מתפללים תפילת הדרך? ראו את דברי רש"י ד"ה: 'עד כמה'. עמדו על המחלוקת בינו לבין בעל הלכות גדולות. מה זה יכול ללמד על טיבה של תפילת הדרך?
 4. איך מתפללים? מחלוקת רב ששת ורב חסדא. ממה נובעת המחלוקת? האם יש לדברים השלכה על האופן בו יש לברך כיום [בנסיעה ברכב]?
 5. מה בין תפילה קצרה להבינו?

כיוון וכונה

רכיבה על החמור

1. למה יש לרדת מן החמור? למה הדבר תלוי במי שיחזיק לו החמור? איזו התנגשות ערכים [מערכי התפילה יש כאן? מדוע לעמדת רבי תמיד יתפלל על החמור? במה הוא חולק על התנא הראשון? לחלק מן שאלות מכנה בדברי המאירי

אמר המאירי הכונה לבאר בה שאין מדקדקים בכונה כל כך במקום אונס ופי' המשנה ה' רכוב על החמור ירד ואל יתפלל כשהוא רוכב ואם אינו יכול לירד כגון שאין לו מי שיאחזו בהמתו ואם ה' הוא אחוזו בה אין דעתו מתישב לתפלה אל ירד אלא יחזיר פניו לרוח מזרח ויעכב בהמתו ויתפלל ואם אינו יכול להחזיר פניו ולא לעכב את בהמתו כגון חמור שעסקו רעים או שבני לוייה אין רוצים להמתינו והוא מתירא מן הדרך יכוין לבו כנגד בית קדשי הקדשים ויתפלל אף בהלוך וכן אם ה' יושב בספינה שאין יכול לעכבה או שאין יודע הרוחות וכן באסדא ר"ל ספינה קטנה או קורות קשורות זו בזו שאדם הולך בהם על המים יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים ויתפלל:

סומא ומי שאינו יכול לכיין את הרוחות

1. מהי המשמעות של כיוון הרוחות? מה היחס בינה לבין כוונה? ראו תוספות ד"ה: 'היה'. האם באמת יש כאן כיוון הפנים בלבד ולא כיוון הלב? האם גירסת הגמרא שלנו פשוט נמחקת?
2. שימו לב לסוגיה הבאה בבא בתרא כה

<p>רש"י</p> <p>ידרים: בתפלתו יחזיר פניו לדרום:</p> <p>וסימניך: שלא תחליף:</p> <p>דמצדד אצדודי: מעט לצד דרום:</p> <p>אדרימו: שתהיו פונים לצד ירושלים משום דכתיב והתפללו אליך דרך ארצם וגו' (מלכים א ח):</p>	<p>אמר רבי יצחק הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום ורבי יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר שנאמר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והא רבי יהושע בן לוי אמר שכינה במערב דמצדד אצדודי אמר ליה רבי חנינא לרב אשי כגון אתון דיתביתו בצפונה דא"י אדרימו אדרומי ומנא לן דבבל לצפונה דארץ ישראל קיימא דכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ:</p>
--	---

מה היחס בין סוגיה זו לאמור אצלנו?

מוסף וחבר עיר: נתחנו בלומדנו את המשניות

כוונה בתפילה

מושג הכוונה רחב מאוד ועוד יטופל במהלך לימוד הפרק החמישי. נציע מספר מיסודותיו כאן.

מה זו כוונה?

כרקע ראשוני ראו את הירושלמי [ברכות פרק ב ה"ד]. הירושלמי עוסק במי שקורא קריאת שמע אך מתגלגל לדבר גם על תפילה. תוספות המלים בסוגריים הן ביאורים שלי.

ר' לא ר' יסא בשם ר' אחא רובא נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כוין [1]. ר' ירמיה בשם ר' אלעזר נתפלל ולא כוין לבו [2] אם יודע שהוא חוזר ומכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל. א"ר חייא רובא אנא מן יומי לא כוונתי [אף פעם לא כיוונתי בתפילה] אלא חד זמן בעי מכוונה [3] והרהרית בלבי ואמרית מאן עליל קומי מלכא קדמי ארקבסה אי ריש גלותא. שמואל אמר אנא מנית אפרוחיא [אני מונה אפרוחים]. רבי בון בר חייא אמר אנא מנית דימוסיא [שורות אבנים]. א"ר מתניה אנא מחזק טיבו לראשי דכד הוה מטי מודים הוא כרע מגרמיה:

המונח כוונה מופיע בסוגיה מספר פעמים. המספרים מונים 3 מהם. האם המושג כוונה זהה בשלושת המקרים? הניתן למצוא כאן שלושה סוגי כוונה?

עד כמה הכוונה מעכבת את התפילה

1. דברי רבי אלעזר – 'מוד עצמו' איך עושים זאת?
2. ראו את עמדת הרמב"ם:

הלכות תפילה פרק ד

(טו) כוונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו אמרו חכמים ישהה שלשה ימים עד שינוח ותתקרב דעתו ואח"כ יתפלל:
(טז) כיצד היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה לפיכך צריך לישוב מעט קודם התפלה כדי לכוין את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו לפיכך צריך לישוב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת לאחר תפלה ומאריכין בתפלה שעה:

מה זה מלמד על תפיסתו את ערך התפילה ומשמעותה? ראו גם את דבריו במורה נבוכים ח"ג פרק נא:

ומכאן אתחיל להישירך אל תכונת ההרגל והלימוד, עד שתגיע לזאת התכלית הגדולה. תחילת מה שתתחיל לעשות - שתפנה מחשבתך מכל דבר כשתקרא 'קריאת שמע' ותתפלל, ולא יספיק לך מן ה'כונה' ב'קריאת שמע' - ב'פסוק ראשון', ובתפילה ב'ברכה ראשונה'. וכשתרגיל על זה ויתחזק בידך שנים רבות, תתחיל אחר כך, כל אשר תקרא ב'תורה' ותשמענה, שתשים כל לבבך וכל נפשך להבין מה שתשמע או שתקרא. וכשיתחזק זה בידך גם כן זמן אחד, תרגיל עצמך להיות מחשבתך לעולם פנויה בכל מה שתקראהו משאר דברי הנביאים, עד ה'ברכות' כולם, תכון בהם מה שתהגה בו ולבחון ענינו. וכשיזדככו לך אלו העבודות ותהיה מחשבתך בהם, בעת שתעשה, נקיה מן המחשבה בדבר מעניני העולם, הזהר אחר כן מהטריד מחשבתך בצרכיך או במותרים מאכלך. וסוף דבר תשים מחשבתך ב'מילי דעלמא' בעת אכלך או בעת שתיתך, או בעת היותך במרחץ, או בעת ספרך עם אשתך ועם בניך הקטנים או בעת ספרך עם המון בני אדם - אלו זמנים רבים ורחבים המצאתים לך לחשוב בהם בכל מה שתצטרך אליו מעניני הממון והנהגת הבית ותקנת הגוף. ואמנם בעת מעשה העבודות התוריות לא תטריד מחשבתך אלא במה שאתה עושה - כמו שבארנו. אבל בעת שתהיה לבדך מבלתי אחר, ובעת הקיצץ על מטתך, הזהר מאד מלשום מחשבתך בעיתים הנכבדים ההם בדבר אחר אלא בעבודה ההיא השכלית, והיא - להתקרב אל האלוה ולעמוד לפניו על הדרך האמיתית אשר הודעתך, לא על דרך ההפעלויות הדמיוניות. זאת התכלית אצלי אפשר להגיע אליה מי שיכין עצמו לה מאנשי החכמה בזה הדרך מן ההרגל:

מה לפי הרמב"ם מוטל על האדם לחשוב או לכוון בברכת הרפואה והפרנסה?

